

“Hangi türü olursa olsun sanat bir eylemdir”

Aslı Kayhan

Yıl 1966, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde konser var. Ruhi Su sahneye çıkar, hazırlığını yapar ve polisler de kendi ses kayıt cihazlarını hazırlar. Ruhi Su sazını bir iki tıngırdatar ve yanındaki arkadaşı Ünal Eşiyok’a eğilerek “İnşallah bundan böyle ifade verir gibi türkü söylemekten kurtuluruz” der.

Aslında bu Ruhi Su için adeta hiç gerçekleşmeyecek bir istek olmuştur.

Benim için Ruhi Su’yu anlatmak müzik sosyolojisi alanında görmeye ve göstermeye çalıştığım yolun ete kemiğe bürünmüş halini anlatmak demek. Çok kısaca müzik sosyolojisine nereden baktığımı anlatmak istiyorum. Özgün bir sanat dalı olan müzik, yaşamın kendisi ve aynı zamanda toplumsal kültürün bir ürünüdür. Bu nedenle müziğin evrenselliği ancak kültürel dokunun kendisiyle birlikte görülebilir. Müzik evrensel niteliğini Batı ülkelerinin müzik çalışmalarının iddia ettiği gibi Batı klasik müziğinin yarattığı form ve armonilerin ‘evrenselleştirilmiş’ olmasından almaz. Müziği evrensel kılan şey, insan beden ve ruhlarındaki duygulanımları açığa çıkartmasıdır.

Bu nedenle müzik bizim için, içinde yaşadığımız kültürel yapıyla bağı ölçüsünde kalıcı bir duyguya dönüşür, açık bir anlatım kazanır. Bir müzik eserini onun içinde üretildiği kültürü tanıdığımız ölçüde anlar ve anlamlandırırız. Bu

da dünyanın farklı coğrafyalarındaki kültürler gibi geniş bir alanı kapsamanın yanı sıra her gün geçtiğimiz sokağın ya da içinde uyandığımız evin kültürü kadar küçük bir alanı da ifade eder. Müziği sevmeyi, hem kendi kişisel yaşamımızın zaman ve mekânlarının hafızası olarak öğreniriz hem de edindiğimiz bilgilerin, eğitimin bizi ulaştırdığı evrensel insanlık birikimleri olarak.

Bütün sanatçılar gibi müzisyenlerin de yaşamı ve yaşadıkları, sanat üretimlerinin ana malzemesidir. Malzemeyi bir araya getirerek bir sanat ürünü ortaya çıkarmak ise, yaşama dair edindikleri bilgilerin ışığında seçtikleri dünya görüşü ve toplumsal duruşlarıyla olur. Sanatçının özgünlüğü, içinde yaşadığı çağı olduğu kadar aynı zamanda geleceği de duyuran güçlü yapıtlar ortaya koymasındandır. Opera sanatçısı, çağdaş ozan, halk sanatçısı Ruhi Su da halkın kendi dili olan türkülerini kendi politik duruşu ve müzisyen kimliğinin süzgecinden geçirerek bu tür güçlü yapıtları müzik tarihimize bırakmıştır. Kendisinin de ifade ettiği gibi halkın türkülerıyla yoksulluğa ve zulme nasıl direndiğini görerek kendi müzisyen kimliğini nasıl oluşturacağına sabırlı ve dirençli bir çalışkanlıkla karar verir.

1912 Van doğumlu Ruhi Su, Birinci Dünya Savaşı'nda anne babasını kaybeder. Adana'da yoksul bir ailenin yanına evlatlık verilir. Oğlu Ilgın Su "Babamın 1912'de Van'da doğması öksüzler yurdundan gelmesi, bugüne kadar hiçbir akrabasının çıkmaması düşünüldüğünde, Ermeni olma ihtimali hayli yüksek" demiştir. Ruhi Su ise kendini, "Birinci Dünya savaşının ortada bıraktığı çocuklardan biri" olarak tanımlamıştır her zaman. Altı yaşında yanında yaşadığı insanların öz ailesi olmadığını öğrenir ve kendi isteğiyle gittiği öksüzler yurdunda okul hayatıyla tanışır. Bu komünist aydın ve sanatçının öyküsünde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından başlayarak günümüze kadar devam eden katliamlar, savaşlar, darbeler ve bunun karşısında mücadelelerle dolu bir Türkiye tarihini izleriz.

Adana Öksüzler Yurdu'ndan (Dar'ül Eytam) Ankara Müzik Öğretmen Okulu'na gidebilmek için uzun ve zorlu bir mücadele vermesi gerekmiştir. Ankara Riyaseti Cumhuriyet Orkestrası'nda çalışırken Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde müzik öğretmenliğini de sürdürmüştür. Konservatuvarı opera sanatçısı olarak bitirmiş ve Ankara Devlet Opera ve Balesi'nde 1952'ye kadar çalışabilmiştir. Batı müziği eğitimi almış olması onun Adana yaylalarında öğrenmeye başladığı türkülerle bağını hiçbir zaman koparmamış, operada çalışırken Ankara ve İstanbul Radyosu'nda yaptığı türkü programlarıyla tanınmıştır. Ama, söylediği Alevi deyişleri komünistlik propagandası kabul edilerek programının yayınlanmasına son verilir. Türkü formunda *On Beşlere Ağıt* (Mustafa Suphilerin öldürülmesi olayı için yazılmıştır) ve *Baladız Destanı*'ni yine bu dönemde yapar.

1951 TKP Tevkifatı sırasında daha sonra evlenecekleri yoldaşı Sıdıka hanımla birlikte tutuklanır. Halk ozanı kimliği artık onun için yaşamının tek ifade alanı olacaktır. Sansaryan Han'da işkence altında yazdığı *Mahsus Mahal*, *Bu Nasıl İstanbul Zindan İçinde*, yine Adana Hapishanesi'ne götürülürken bestelediği *Hasan Dağı* onun sesinin ve müzik anlayışının en derin ve güçlü eserlerinden-

dir. Yaşamı boyunca egemenlerin kesintisiz baskısı ve takibi altında yaşamasına rağmen bir an olsun türkü söylemekten ve bestelemekten vazgeçmez. İlk kez Nâzım Hikmet'in şiirlerini besteleyen de odur: *Kuvayı Milliye Destanı*, *Şeyh Bedrettin Destanı*, *Üç Selvi*. Cezaevinde de bir koro kurar ve çevresindekilerden öğrendiği yeni türküleri derlemeye devam eder. Müziğin ortaklaştırıcı ve yaşam sevinci veren gücünü her yerde yeniden üretmiştir. Adana Cezaevi'nden sonra üç yıl Çumra'da sürgün kalır. Memleketin her yeri onun için çalışma alanıdır aslında, oradan Ankara'ya Çumra halkının coşkuyla izlediği bir konserle uğurlanır.

1959 yılında Ankara'da Sıdıka Su ve oğulları Ilgın Su ile yeniden başlayan hayatında işsizlik de büyük bir sorundur. Çevresindeki dostlarının desteğiyle film müzikleri yapar, kulüplerde türkü söyler ancak Demokrat Parti'nin sanata ve sanatçılara olan düşmanlığı nedeniyle ödün vermez komünist kimliğinden ötürü daha fazla baskı görür. 1960'ların kısa süren özgürlük ortamında İstanbul'a taşınır ve Taksim Belediye Gazinosu'nda söylemeye başlar. Aslında bu kulüpler sayesinde halk müzik geleneğini kentli, eğitilmiş kesimlerle buluşturan ilk kişi olur. Kendi müzik birikim ve deneyiminden süzerek yorumladığı türkülerle, dönemin sosyalist ve geniş anlamda tüm muhalif aydınlarını halk müziğiyle tanıştırmış ve onlara bu müziği sevdirmiş olur.

1965 yılında Duygu Sağıroğlu'nun *Bitmeyen Yol* adlı filminde söylediği *Serdar-ı Halımız Nolacak Kısa Çöp Uzundan Hakkın Alacak* türküsü nedeniyle *Dünya* gazetesi yazarı Bedii Faik tarafından dönemin Demirel hükümetine ihbar edilir. "Uyanınız" adlı makalesinde Faik, "Komünist mahkûm Ruhi Su'nun sesi herkesin kulaklarına kurşun gibi akıyordu" ifadesiyle anti-komünist bir kampanya başlatır. Bu sırada Ruhi Su, Yapı Kredi için dört yıl süren halk oyunlarının müziklerini derleme gibi büyük emek isteyen bir işi tamamlamıştır. Ancak, Kazım Taşkent bu kampanya ve baskılara dayanamayarak Ruhi Su'yu işten çıkarır. Kitap Sadi Yaver Ataman'ın adıyla basılır. Ruhi Su için bu, bardağı taşıran son damla olur ve yıllardır görünmez kılınmaya çalışılan emeğini bu kez mahkemede savunur ve davayı kazanır. Yine de, bu çalışmanın onun adıyla basılması ölümünden dört yıl sonrayı bulacaktır.

Dostları onunla dayanışmanın bir başka yolunu bularak müzik dünyamızın klasiklerine girecek olan İMECE Plakları'nı çıkarmaya başlarlar. 1963 yılında başlayan, içinde Halet Çambel, Nejat Harmanlı, Sabahattin Eyüboğlu, Atilla Özkırımlı gibi aydınların bulunduğu kolektif bir çalışmadır bu. Abone listesi yapılarak kişi başına alınan 50 lira karşılığında 45'lik plaklar hazırlanır. Plaklarla birlikte dört ayrı dile çevrilmiş, türkülerin kendi tarihleri ve öykülerinden oluşan bir kitapçık da yollanır. Bu kolektif çaba bugün, Kalan Müzik şirketinin daha kapsamlı bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştığı halk türkü ve şarkılarından oluşan albümlerin ilk örneğidir.

1975 yılında Dostlar Tiyatrosu'nda kurduğu Dostlar Korosu onun en önemli eğitim çalışmalarından biridir. Korodan bir sanatçının anlatımı, bu çalışmaların

bir korodan çok daha fazlası olduğunu anlamamızı sağlıyor. “Çok karanlık günlerden geçiyorduk. Hepimizin farklı politik görüşleri ve etnik kökenleri vardı. Ama bir gün bile bir sorun çıktığını hatırlamıyorum. Biz sadece türkü söylemedik Beethoven’ın 9. Senfonisi *Neşeye Övgü* şarkısını da söyledik. Bir Kürtçe ve bir İrlanda halk şarkısı öğrendik.” Sümeyra Çakır, Rahmi Saltuk ve günümüz Zaza kültürünün en önemli ozanlarından Mehmet Çanga da bu korodan yetişen halk sanatçılarıdır.

Bütün hayatı bir anlamda türkü arşivleme ve besteleme mücadelesiyle geçen Ruhi Su, 1980 darbesi sonrası kurulan Özal hükümeti döneminde pasaport alamadığı için yurt dışında tedavi olma şansını elde edemez. Son anlarında verilen tek çıkışa mahsus pasaportu reddeder. 1983 yılında, Şan Tiyatrosu’nda verdiği son konserle dostlarıyla vedalaşarak 20 Eylül 1985’te aramızdan ayrılır. Bu konserin düzenleyicileri arasında yer alan Zeynep Oral o gün Ruhi Su’nun programa konulmadan yasaklı olduğu halde sahneye çıktığını anlatırken dönemin atmosferini, bugünden farklı olmayan, “Öyle günlerdi ki barış sözcüğünü bile söylemek sakıncalıydı” diyerek anlatır.

Bu 73 yıllık yaşam öyküsü içinde, hepimizin bildiği, hayatının bir döneminde yaşadığı ve hâlâ yaşamaya devam ettiğimiz birçok şeyi barındırıyor. Ama bu yaşam öyküsünü ayrıcalıklı kılan sadece komünist bir sanatçının mücadele öyküsü olması değil bu ülkede yaşayan halkların müzik geleneği ile modern müzik arasındaki bağı incelikle öreerek emek kesimlerine armağan eden bir müzisyenin yaşamı olmasıdır. Aydınlanma düşüncesinin halkı ilerici yönde eğitime fikirlerine sıkı sıkıya bağlı olan Ruhi Su sadece halk ozanı değil, halk bilimcisi ve eğitimcisi olarak da çalışır. Halk türkülerinin değişime değil, değişen sanatçılara ihtiyacı olduğunu düşünerek. Yaşamı boyunca politik baskılara rağmen iyi bildiği Anadolu’yu köy köy gezerek derlemeler yapar. Bu derlemelerini halkın kendi dertlerini anlatma yetkinliğine göre seçer, bazen bu türkülerini olduğu gibi kullanırken bazen bir cümlesini alarak kendisi üstüne besteler yapar. Ona göre iyi türküyü söyleyebilmek için müzik eğitimi görülmesi şarttır ama bu yetmez; sanatçının içinde yaşadığı halkı da tanınması ve sevmesi gerekir. O türkülerin ne koşullarda çıktığını, türkülerin dilini iyi kullanmasını bilmesi gerekir. Türkü söylemenin sadece bir geleneği aktarma olmaması gerektiğini onu daha ileri bir kültüre taşıması gerektiğine inanır.

Cevat Çapan, Ruhi Su’yu benzer bir bakışla anlatır.

Ezgili Yürek kitabını hazırlarken Ruhi Su’nun aynı zamanda özgün bir şair olduğunu da gördüm. Orada yazdığı şiirleri bir araya getirdim. Bu şiirler de çok güzel şiirlerdi. Yani Ruhi Su bir türkü ustası olduğu kadar aynı zamanda bir şairdi. Zaten türkülerini seçtiği türkülerini söyleşinde de belli bir şairlik beğenisi vardı. Şair olarak baktığımız zaman o şiirlerde hem bizim geleneksel halk edebiyatımızın çok güçlü bir damarını görüyoruz hem de bu şiirlerin çok çağdaş, günümüz gerçeğini

dile getiren şiirler olduğunu görüyoruz.

Türkülerden öğrendiği üslupla döneminin işçi sınıfının sorunlarını anlatır. 1950'li yıllarda Almanya'ya giden işçilerin dramatik öykülerini anlatan *El Kapıları*, 1 Mayıs 1977 Taksim katliamını anlatan *Sabahın Sahibi Var* türkülerinin olduğu albümler gibi. Halkların yaşadıkları zulme, sömürüye, adaletsizliğe duydukları haklı öfkeyi ifade biçimi olan türküler bu yolla işçi sınıfı kültürüne katılarak çoğalmıştır.

Ruhi Su türkülerini derlerken halkı besteci olarak kabul eder ve bir icracı olarak ona kendi yorumu ve anlayışını katarak söyler. Burada onu özgün kılan şey, türkü yorumlarında ne katı bir otantiklik ya da romantik bir halk ideali yaratmadan ne de türkülerin ruhuna yabancılaşmadan kattığı ruhtur. Ezilen ve baskı gören halkın içinde türkülerin ortamında büyüyüp mücadelecı ve çalışkan ruhuyla kazandığı çağdaş müzik eğitimini sınıf bilinciyle yoğurarak son derece özgün ve duru bir üslup yaratır. Kendine ait bütün kimliklerini sınıfsal duruşunun içinde özgürce yaşayarak yaptığı müzikle kentli sol kesimlerin pek ilgisini çekmeyen halk kültürü arasında bir köprü kurar.

Hem türkülerini derlediği insanlar tarafından sevilerek sahiplenilir hem de çoğunluğu kentli sol aydınlardan oluşan dinleyicileri tarafından hayranlıkla izlenir. 1977 yılında BBC'ye verdiği bir röportajda sanatçı kimliğinin evrelerini şöyle ifade eder:

Halk ozanlarında da olduğu gibi birikim çağı, türkülerini derleme ve öğrenme çağı. Ayrıca, Pir Sultan'dan Nazım Hikmet'e geçmiş ya da çağdaş ozanları söyleme gereği de duydum. Mevcut ezgilerle ya da bestelediğim eserlerle söyledim bu ozanları. Bir de kendi sözlerim oldu, bir çağdaş ozan görünümündeyim. Ortanın kalıpları olan ezgi kalıplarından birine bağlayarak ya da yeni bir düşünerek yaptım. En çok doyuran dönemim ise çağımızın sorunları için yaptığım koleksiyon.

“Sanatçı da tıpkı bir çiftçi, bir demirci gibi işini hem diliyle, hem hüneriyle anlatabilmelidir.”

Ruhi Su'yu sevenlerin ve dinleyenlerin büyük bir çoğunluğu onu keman çalarken veya opera söylerken dinlememiş olabilir ancak onun sesini ve türkü söyleme biçimini bu gelenekten aldığını bilir ve bunu önemser. Ruhi Su'nun en özgün ve ayırıcı yanı iki farklı formu hiçbir yabancılaşma hissetmeden birleştirerek sözünü ve duygusunu güçlendirmesidir.

Onun müzikle olan ilişkisi tüm dünya halklarının ve egemenlerinin kavgaları arasından geçerek süzülerek olgunlaşmıştır. Davudî sesiyle billurlaşır ve bir kez daha anlarız ki tüm anonim ezgiler, halk şarkıları ve bestelenmiş müzikler aslında dünya emekçi halklarının bir tarihidir.